

BERÉNYI ZSUZSANNA ÁGNES*

A szabadkőművesség forrásanyagai

Egészen szélsőséges nézetek uralkodnak a szabadkőművesség közéletre gyakorolt hatásáról, lehetőségeiről. A világméretű összeesküvés ködös rágalma egyike a legerősebb támadásoknak ellenük. Titokzatosságuk miatt szőtték ezeket a leghihetlenebb meséket. Mi is a valóság?

Célkitűzéseiket az úgynevezett „andersoni alkotmány” fogalmazza meg. Eszerint az emberi egyenlőséget, a szabadságjogokat, testvériséget, istenhitet, hazaszeretetet állítják kötelezőként a szabadkőművesek elé. Az összejövelekről kizárják a politikai és a vallási kérdéseket. Így látszólag lehetetlen befolyásolniuk a politikai és társadalmi életet. Márpedig mégiscsak volt hatásuk a történelemben. Méghozzá igen jelentős. Ez egyrészt a tagok kiválasztásával magyarázható.

Valaha csak a társadalom legkiválóbbjait engedték maguk közé, akik jelességüknél, számosan már társadalmi helyzetüknél fogva is hatottak korukra. A tagok egyben baráti társaságokat is alkottak. Tehát megbeszélték a tennivalókat, közös álláspontot alakítottak ki, de legalábbis ütköztették a nézeteket.

Létesítményeik egy része emberbaráti célokat szolgált, és ezen belül a kultúra terjesztését is végezték, támogatták a felvilágosodott szellemű alkotásokat. Így aztán közvetlen hatást is gyakorolhattak a közélet fejlődésére. Az említett okoknál fogva kicsiny létszámuknál sokkal jelentősebbet.

Tanulmányozásuk, történetük tehát nemcsak érdekes, hanem a történelem szempontjából is fontos. Melyek azok az anyagok, amelyek a szabadkőművesekről fennmaradtak? – Tárgyak és írások. A tárgyak legtöbbje a szertartásokkal kapcsolatos: öltözékek, jelképes munkaeszközök, ékszerek, terem-berendezési darabok, épületek és iratfélék. Ezeken kívül írásos anyag is fennmaradt utánuk. A páholyjegyzőkönyvek, levelezések, hirdetések, könyvek, kiadványok, gyűjtemények.

Mindezeknek egy része, nem lehet tudni, mennyi, magánkézben van. A magánkézben levő tárgyakat és iratokat leggyakrabban nem érheti el a kutató. Véletlen esetekben tud a nyomukra bukkanni, és egyéni kapcsolatok segítségével néha esetleg tanulmányozhatja ezeket. Előfordul, hogy a közgyűjtemény részére a tulajdonos eladja az anyagokat, de bizony ez igen ritka eset, mert keveset fizetnek értük. Így, ha már eladásra kerül a sor, akkor inkább magánszemélyeknek adják el ezeket, és továbbra is elérhetetlenek maradnak a kutatás számára. Így van ez más anyagok esetében is.

A közgyűjteményekben lévő szabadkőműves tárgyak és írásos emlékek ma már általában tanulmányozhatók, bár egy részükhöz Magyarországon változatlanul hivatalos intézeti ajánlólevél szükséges. Országunként változik a szokás, nálunk például a Magyarországi Szimbolikus Nagypá-

* 1072 Budapest, Király u. 27.

holy ajánlását és a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetét nem fogadták el. Az előbbiét azért, mert – véleményük szerint – nem jogutódai az 1950 előtti magyar szabadkőművességnek, az utóbbi ajánlóleveléről állítólag hiányzott a pecsét. Végül az 56-os Intézet ajánlását tartották elégségesnek a magyar szabadkőművesség irataiban történő kutatás engedélyezéséhez.

Az 1717-ben szervezetté alakult szabadkőművesség először 1749-ben alakított Magyarországon páholyt Brassóban. Addig külföldön léptek a szabadkőművesség soraiba a magyarok, főként Bécsben és Prágában, Lembergben. Ennek folytán a 18. századi magyar szabadkőművesség emlékeinek fontos őrzőhelye a bécsi könyvtár és levéltár, valamint a prágai levéltár. A 18. századi magyarországi anyag a *Festetich*-család déghi levéltárában volt, de az leégett, így csak olyanok ismeretetésében tanulmányozhatjuk ezt a korszakot, akik még az eredetit olvashatták. Ilyen mű *Abafi Lajos*: „A magyarországi szabadkőművesség története (1900) mint a Monarchia szabadkőművességének története” című munkájának egy önálló kötetben megjelent kiadása, majd az Akadémiai Kiadó jóvoltából reprint kiadásban közzétett kötet. *Jancsó Elemér* is élvezte a Festetichék vendégszeretetét, amikor tanulmányozhatta a déghi levéltár szabadkőműves anyagát, majd kiadta a „Szabadkőműves nyomok a XVIII. századi erdélyi műveltségben” című jeles munkáját.

Benda Kálmán 1956-ban megjelent „A magyar jakobinusok iratai” című forráskiadványa is idetartozik, hiszen a magyar jakobinusok közül *Hajnóczy József*, *Laczkovics János*, *Martinovics Ignác* és *Sigray Jakab* is szabadkőműves volt.

A magyar szabadkőművességet, mint az egész Birodalom területén ez történt, 1794-ben a császár betiltotta. Ettől kezdve csak titokban maradt fenn a mozgalom ebben a térségben. Hogy mégis létezett, erre bizonyosság maga a szabadkőműves ihletésű reformkor egésze.

1848-ban megalakult Pesten a „Kossuth Lajos, a dicső fény hajnalához” című páholy. Erre vonatkozóan *Abafi* idézett művében olvasható utalás. Ettől kezdve 1868-ban nyert csak legalitást a magyarországi szabadkőművesség, egyedül a Birodalom országai közül. 1919-ben, majd 1920-ban is újból betiltották a működésüket. Ekkor irataikat, gyűjteményeiket az Országos Levéltárban helyezték el, illetőleg azokat elkótyavetyélték, szétszórták, elrabolták.

Könyveik nagy részét az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik. Irataikról az Országos Levéltárban *Pataky Lajosné* készített repertóriumot, de az nem teljesen pontos. Az anyag maga igen hiányos, feltehetően még a szabadkőművesek válogatták ki belőle azokat a darabokat amelyekről úgy vélték, biztonságba helyezhetők. A ház gondnoka, *Bazsányi Béla* is tagja volt a szövetségnek, és visszamaradt a szabadkőművesek után is. Több visszaemlékezés szerint ő is mentette a lehetőségek mentenivalókat. A házat elfoglalók – ami az értékes gyűjteményeket illette – nem egyszer a saját zsebükre dolgoztak. A tárgyakat részben eladták az ócskapiacra, a szabadkőművesek pedig – ha lehetett – visszavásárolták saját tulajdonukat.

A Monarchia felbomlása után, az utódállamokban tovább működhetett a szabadkőművesség. Erre vonatkozóan az Országos Levéltárban őrzött erdélyi anyagot a román tanszék kiadványában a közeljövőben jelentetem meg.

Az illegalitás évei alatt értelemeszerűen nem folyt jegyzőkönyvezés, de levelezés igen. Erre vonatkozó anyag szinte csakis magánkézben rejtőzik. A magyar szabadkőművesek a Felvidékre és Bécsbe jártak a páholyok látogatására. Bécsben alakult, főként az ott élő magyarokból, a Labor és az In Labore Virtus nevű páholy.

A forráskiadványok között is kiváló a bécsi „Az igaz egyetértéshez” páholy jegyzőkönyveinek könyv formájában történt kiadása. (*Hans Josef Irmen*: Die Protokolle der Wiener Freimaurerloge „Zur wahren Eintracht” (1781–1785).

A páholy létrejöttét az sürgette, hogy a Birodalom fővárosában, Bécsben kevés értelmiségi társaság működött. Ezt a hiányt kellett „Az igazi egyetértéshez” páholynak pótolnia. A felvilágosodás ügyét mozdította elő a páholy létesítése. Az új páholy irodalmi és politikai központként működött. Tagjai számára lehetőség nyílt arra, hogy a jozefinusz reformokat, nemkülönben az egyéb – régi és új – ismereteket és a szabadkőműves elveket is népszerűsítsék. Egyben zenei szalonként működött a páholy saját zenekarral és zenei előadásokkal.

1781. március 1-én *Dietrichstein*¹ herceg és más hivatalnokok az Osztrák Tartományi Nagy-

páholyban felkarolták *Born Ignác* javaslatát „Az igazi egyetértéshez” című páholy megalakítására. Már harmadikán tájékoztatta Dietrichstein Bornt, hogy kedvező döntés született, és bemutatta az új páholy alkotmányát. Eszerint a páholy célja a természeti jelenségek tanulmányozásának elősegítése, és a felvilágosodás és szabadkőművesség tanításainak támogatása.

A páholy pecsétje az első oldalon jelkép. A Nap a világmindenség törvényeinek feltárására vonatkozó erőfeszítéseket jelzi, a Föld a világmindenség törvényeinek meghatározására vonatkozik, a háromszög pedig a szabadkőművesség erkölcsi tanításának képzetét kelti a páholytagokban.

Az összejöveteleik alkalmával az alkotmány szerint a tagok beszámolókat hallgatnak a bizottságoktól, nézeteiknek hangot adhatnak és dönthetnek a páholyt érintő kérdésekben. A tagok szavazhattak a felvételtől, és ekkor csakis egyhangú határozattal lehetett felvenni új tagokat.

Kétféle tagot ismertek: rendes tagot és levelező tagot. Az előbbieket legtöbbször bécsi államhivatalnok volt: írók, művészek, zenészek és tudósok. Az utóbbiak legtöbbször más városok értelmiségi köreiből szerveződött. Ezek a páholyra vonatkozó napi kérdésekben nem szavazhattak.

Kik voltak a páholy tagjai?

Államhivatalnokok	53	23%
Diplomaták, udvari hivatalnokok	17	8%
Nevelők és kulturális munkakörűek	61	27%
Orvosok	13	6%
Udvari és törvényszéki jogászok	3	1%
Katonák	36	16%
Diákok, gyakornokok	4	2%
Kereskedők és iparosok	7	3%
Magánhivatalnokok	5	2%
Magánzók, állásnélküliek	11	5%
Szolgálók, kézművesek	15	7%

Életkorukat tekintve*:

29 évig	55	26%
30–39 év között	87	41%
40–49 év között	50	24%
50–59 év között	17	8%
60 év felett	3	1%

A páholy által támogatott kulturális rendezvényeken azonban minden tag részt vehetett. Lezsámítva a szép számban elhangzott zenei előadásokat, a párizsi páhollyal ellentétben kevés kulturális rendezvényt tartottak.

Born Ignác a páholy megalakulásától, 1781-től feloszlásáig, 1786-ig töltötte be a főmesteri tisztséget. Azért tartották alkalmasnak a vezetésre, mert a felvilágosodásban jelentős feladatokat töltött be. Több város tudományos egyesülete választotta tagjává: a londoni Királyi Társaság, a páduai és a stockholmi tudományos akadémia. Born dicsérte *II. Józsefet* azért, mert a Habsburg birodalom iskoláiban véget vetett a katolikus egyeduralomnak. Állami iskoláztatást vezettek be. A páholyban olyan jelességek voltak, mint *Alxinger Johann Baptist von, Dr. iur., Blumauer, Johann Alois* író, illuminátus, folyóiratszerkesztő és *Ratschky, Joseph Franz*, a Bécsi Barátok Társaság irodalmi tevékenységének résztvevői. A Társaság állandóan megjelentetett cikkeket a szabadkőműves szertartásokról és a tanításról.

A páholy helyettes főmestere *Joseph von Sonnenfels* volt 1782-ig, majd őt váltotta fel *Stolzig, Johann Ananias* a helyettes főmesteri székben. Sonnenfels rendezte a banketteket és kiadói bizott-

* A két táblázat két különböző populációra vonatkozik. Mindkettő *Irmen, Hans Josef*: i.m. 13. old. (Egyébként pl. 1785-ben az átlagos életkor 35 év volt.)

ságot alakított. Egyébként Sonnenfels a bécsi Német Követségen elnökösködött. 1765-ben megírta „Az előítélet nélküli ember” c. művét. Könyvében felemelte szavát a halálbüntetés ellen, tiltakozott a kínzások miatt, és támogatta a köznapi és az egyházi reformokat.

A páholy kincstárosává a jozefinista *Jacobi*-t választották, 1781 és 1786 között. Javasatait megfogalmazta, majd egyetértésben a páholy másik két vezetőjével megteremtette a páholy két újságját, „Az egyetértő barátok fizikai művei”-t és „A szabadkőműves újság”-ot.

Blumauer központi szerepet töltött be a jozefinista irodalomban, és lehetősége nyílt arra is, hogy a két lap szerkesztői feladatkörét ellássa. A lap köteteit is Blumauer szerkesztette. Kötetenként körülbelül kétszáz oldalnyi terjedelemben található volt benne esszé, vers, életrajzi anyag és némi zenei vonatkozás is. Szó esett a II. József-féle reformokról és sok-sok írás foglalkozott a szabadkőműves jelképekkel és elvekkel. A másik páholy-folyóiratot Born maga szerkesztette. Ennek egyes kötetei háromszáz-háromszáz oldalt tartalmaztak. Volt benne sok matematikai, csillagászati, fizikai és elektromosságtani tanulmány. Még ezeknél is fontosabb volt az a sok földrajzi cikk, amely itt jelent meg.

Blumauer szerint a szabadkőművesség a művészetek, tudományok és emberiesség számára szentelődött. A páholy olyan tagokat számlál, akik elkötelezettek ezeknek a céloknak, ezért is adnak ki két lapot a közös ügy érdekében. A páholy tagjai a természet műveit figyelik meg, meghatározzák törvényeit és a társadalom megjavításán munkálkodnak. A kulturált, iskolázott nemesség tagjai, a társadalom felől filozofálnak, költeményeket írnak és szemben állnak a fanatizmussal és a türelmetlenséggel. Az erényeknek és a tudományos haladásnak szentelik életüket a páholy tagjai. Vizsgálják a természetet, és annak törvényeit az állam megjavítására próbálják alkalmazni. A régiekhez hasonlóan a páholy szabadkőművesei a Föld és a Menny szépségeit tanulmányozták, a régiek misztériumait és a kortárs társadalom igazságtalanságaival kapcsolatos kérdéseket.

Mint említettem, a szóban forgó páholy tagjainak kulturális és tudományos szerepe igen jelentős volt. Geológiában *Bergmann* 1766-ban adta közzé a „Föld fizikai leírása” című művét, amelyet 1780-ban újból kiadtak. „Az ásványtan körvonalai”-t is megírta. Bornnal folytatott levelezést a tudományról. *Peter Palls*, *Peter Jordan*, *Joseph Raab*, *Karl Haidinger*, *Andreas Stütz*, *Johann B. Ruprecht* voltak tagok. Az utóbbi Selmechányán a magyar ásványokról, az ottani akadémián végzett kutatásokat. *Johann Müller* erdélyi felfedezéseket tett.

Jónevűek voltak a páholy természettudósai, bár sem csillagászok, sem fizikusok nem tartoztak a páholy tagjai közé. Elektromosságtannal foglalkoztak többen közülük. Az új elmélet hívei voltak. A newtoni orvostudomány jelességei szerint magyarázták az emberi test működését. *Dr. Johann Hoffinger* 1780-ig Pesten orvosi feladatot látott el, aztán került Bécsbe. Orvosi könyveket írt egyes szervek működéséről. *Dr. Johann Hunczovsky* 1781-ben visszatért Bécsbe, miután Párizsban és Londonban tanult. *Dr. Ferdinand Leber* sebész volt, annak a tudománynak a kézikönyvét írta meg. A Bécsi Orvosegyetem Anatómiai és Élettani Tanszékén a birodalmi reform szószólója lett, ugyancsak a páholy tagjaként. Sonnenfelsszel együttműködött. A bűnözés tanulmányozására alakult bizottságban a halálbüntetés eltörlését és a kínzások megtiltását javasolta. Leber és Hunczovsky is a páholy jelességei közé tartozott. Az elektromossággal foglalkozott mindkét tudós. *Benjamin Franklin* kísérleteit tárgyalták az elektromosságról, tehát a korszak legkorszerűbb fizikai jelenségét. Erről könyveket is írtak.

Az államreformról készült tanulmányában Blumauer II. Józsefet Salamonhoz hasonlítja.

A rendőrség törekszik a vallási ellentétek elsimítására. A szabadkőművesek ebben is együttműködnek a rendőrökkel. *Heinrich Watteroth*, a páholy tagja, a bécsi egyetem történelem professzora könyvet adott ki a vallási türelemről. A jozefinista reformokat *Karl Reinhold*, a páholy egyik tagja is népszerűsítette. Ennek ellenére a katolikus egyház ellen intézett vitriolos támadása után el kellett hagynia Bécset. Női ruhában menekült a páholy anyagi támogatásával Lipcsébe, majd Weimarba. Weimarban *Wieland*-nál lakott – aki szintén szabadkőműves volt – és Wieland egyik lányát vette feleségül. A jénai egyetem irodalom és filozófia tanára lett, és levelezett a bécsi páhollyal. *Joseph F. Ratschky* is II. József mellett foglalt állást írásaiban, támogatta az új intézményeket.

A felvilágosodás szabadkőműves filozófiája is kialakult a páholy köreiben. A felvilágosodás és a szabadkőművesség kapcsolatát be is bizonyítja Blumauer és Born is.

Salamon templomának szabadkőműves jelképe is alkalmaz matematikát, a pitagoreusok számisztikát, a Dárius idején divatozott kultuszokat is a szabadkőművesek elődjüknek tartják Born felfogása szerint.

Gróf *Schittelsberg*, a páholy tagja erkölcsi szempontból elemezte a szabadkőműves szertartásokat. *Andreas Stütz* a beavatási szertartásokat kapcsolta össze a bölcsességgel, erővel és szépséggel. A páholy másik tagja, *Joseph von Retzer* író és tudós a jótékonytságról írt. Erre szép példa a prágai, szabadkőművesek által alapított és fenntartott árvaház.

Szabadkőműves zenészek a páholyban kivételesen nagy megbecsülésnek örvendtek. A páholyban volt külön zenekara. Ezt *Paul Wranitsky* vezényelte. Alkalmi szabadkőműves zeneszámokat komponált. *Johann Holzer* körülbelül egy tucatnyi művet alkotott. Ezeket közölte a „Szabadkőműves újság”. Barátja, *Joseph von Holzmeister* hegedűn játszott a páholy zenekarában, és dalt írt *Haydn* felvételére, 1785. február 11-ére. 1786-ban azonban kilépett a páholyból, többet nem komponált a páholy számára.

Mozart ellenben 1785. január 7-én nyert felvételt a bécsi Charity páholyba. 1785. áprilisában jelen volt apja, *Leopold Mozart* felvétele alkalmából. Több szabadkőműves művet komponált. A műveit listába foglaló Köchel-jegyzék „K 483” száma alatt egész sorozatot alkotott szabadkőműves zenéből. „K 484” a szabadkőműves himnusz, „K 477” a szabadkőműves gyászzené. Ezt 1785-ben gróf *Eszterházy*,³ *Mecklenberg hercegének* halála alkalmából írta. A szabadkőműves *Naumann* szövegére,⁴ „Osiris” címen írta meg eredetileg operáját, amelynek 1786-ban „Varázsfuvola” lett a címe. A mű misztérium, amelyben Tamino II. Józsefet jelenti, és Sarastrot Born Ignácról mintázta a zeneköltő.⁵

1785-ben jelent meg december 1-jén a szabadkőműves-ellenes dekrétum. Ezért 1786-ban a páholy kénytelen volt bezárni. Helyette megalakult az „Igazság” páholy, mint Bécs egyedüli páholya. Ugyanis az említett dekrétum egyetlen páholyt engedélyezett, azt is csak a kormányzati székhelyen. A titkosrendőrség erősen figyelte ezt a páholyt, ezért *Dietrichstein* 1788-ban elhatározta, hogy ezt is bezárják. Bécsben azért mégis megmaradt néhány jakobinus.

Összegezve: fontos kulturális szerepet töltött be a páholy. A vezetők a felvilágosodás jeles képviselői voltak, zömében felvilágosodott arisztokraták. Az államok azonban általában gyanakodva figyelték a szabadkőművesség működését. A Nagypáholy képviselői nagy hatást gyakoroltak a kormányzati körökre, és vissza tudták verni egy jó ideig a szabadkőműves-ellenes támadásokat.

A világ szabadkőművessége 1750-ig London központtal működött. Párizst később a skót magas fokokat, Prága és Bécs a Szigorú Obszervenciát és a *Zinnerdorf*⁶ ritust fogadta el. Bécsben illuminátusok is voltak. A bécsi, párizsi és prágai páholyok hasonlóak voltak a londonihoz. A bécsiek a vallási türelem, a közoktatás és a büntetőjog ügyeiben tevékenykedtek.

Társadalmi összetételét tekintve, mint láttuk, főként arisztokraták és középosztálybeliek alkották a páholy tagságát. Minthogy Bécsben – Londonnal összehasonlítva – ebben a korban csekély számban éltek még polgárok, ezeknek részvétele a páholyban kicsiny volt. A bécsi páholy az előkelő arisztokraták és nagypolgárok fontos intézménye lett. Szertartásos, kulturális, társadalmi és emberbaráti tevékenységekben vettek részt mint a felvilágosodás jeles szervezetében.

A páholyok vallási összetétele vegyes Bécsben, Prágához hasonlóan. A bécsi szabadkőművesek is kulturális szervezetnek tekintették a páholyt, akárcsak a prágaiak. A páholyban különféle nemzetiségű tagok voltak békében, sőt barátságban. Osztrákok, magyarok, románok és olaszok. Legtöbbjük koruknak angol és francia szabadkőművességét használta fel könyvtárak, múzeumok és iskolák támogatására és arra, hogy a birodalmi reformokat is kihasználják elveik érdekében. A protestáns és katolikus szabadkőműves kereskedők és iparosok Prágában és Bécsben is a lehető legtöbbet tették a Szövetség támogatására. Magukévá tették a felvilágosodás erkölcsi elveit, hogy politikai és gazdasági reform-céljaik érdekében együttműködjenek velük. Mint bebizonyosodott, a szabadkőműves értelmiségiek mint haladó kulturális elitből, a városi felvilágosodott polgárokból kerültek ki. Főként a természettudományokkal, orvostudománnyal, politikai, irodalmi és szépművészeti kérdésekkel foglalkoztak a páholy keretében. Az egyes páholyokat arra használták, hogy terjesszék a szabadkőművesség és a felvilágosodás elveit, amelyek annyira egyezők. Mégis akadt az említett

városokban különbség az elvek között. A londoni és párizsi szabadkőműveseknél központi helyet foglaltak el Newton mechanikus elvei. Az angol és a francia szabadkőművesek csillagászok, mások orvosok voltak, akik a vonzás és taszítás törvényeit tanulmányozták. Elektromos tanulmányokat folytattak, szakkifejezések gyűjteményét alakították ki. – A három fokban dolgozó, úgynevezett „kék” szabadkőművességre a mechanikus szemlélet hatott Londonban és Párizsban. Több művet adtak ki és gyakran tartottak bemutatót a mozgásokból és a nehézségi erő törvényeiről. Karteziánusok voltak és Newton felfogásának magyarázatával foglalkoztak. A prágai és a bécsi szabadkőművesek elsősorban materialisztikus tanulmányokat folytattak és kicsiny érdeklődést mutattak a mechanika iránt. Hermann Boerhaave tanításait ismerték és azokat követték. Az ember testének működését tanulmányozták. A Newtont követő *Gerard von Swieten* szabadkőműves orvos hatására a szabadkőműves orvosok központi szerepet játszottak a szabadkőművességben Bécsben és Prágában a kórházak javításában. Sőt, a szabadkőműves orvosok a fővárosban a bécsi orvosi egyetemet Közép-Európa vezető orvosi intézményévé kívánták alakítani. Optikai tanulmányok után azon dolgoztak, hogy meghatározzák az anyag alkotóelemeit és működő atomelméletet dolgozzanak ki. Ez vezetett a kémia átalakulásához a newtoni tudományra.

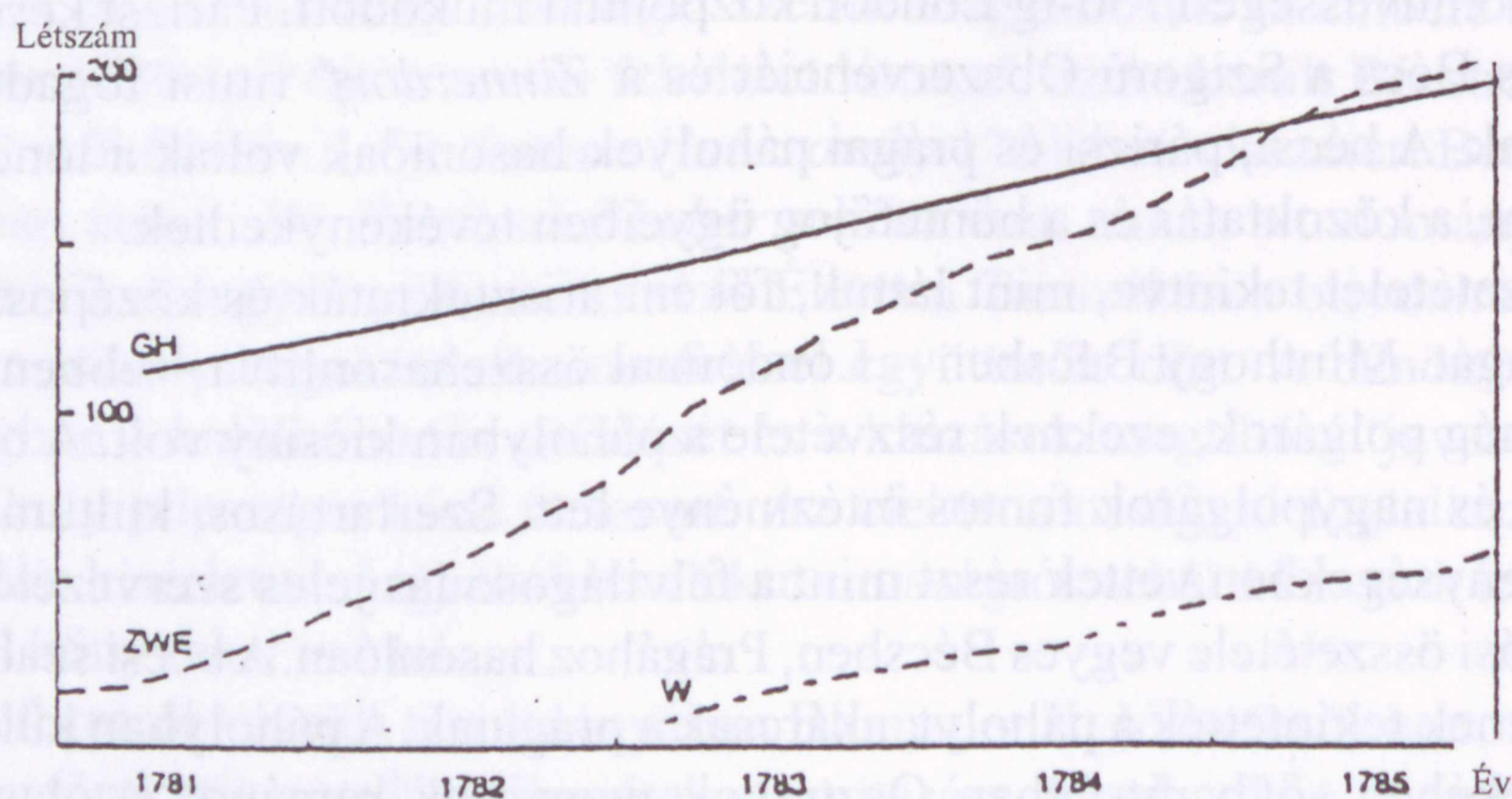
A bécsiek deisták voltak, a páholyt felhasználták a felvilágosodás elveinek népszerűsítésére. Nevelési és törvényreformokat követeltek. Támogatták az újonnan épült állami iskolát és az egyetemet. Vallási újításokat is sürgettek, a zsidók és a protestánsok elismerését.

Sok szabadkőműves szerző utánozta az angolokat, és a klasszikusokat fordították, újklasszicista műveket írtak. Ezzel együtt felmerült az államreform szükségességének gondolata.

A páholy nagy gondot fordított a szépművészetek ápolására is. Sok zenész akadt a tagok között. Akkoriban a szabadkőműves zenészeknek kivételes helyzetük volt. Számos opera, szimfonikus mű és dal keletkezett a szabadkőművesség jegyében. Működésük kapcsolódik az illuminátusok tevékenységéhez is.

A szabadkőműves forrásfeltárások közé tartozik most megjelent könyvem. Címe: „A nagymester”. *Benedek Marcell* szabadkőműves tevékenységéről szól.

A PÁHOLY-LÉTSZÁMOK ALAKULÁSA AZ ÉVEK FÜGGVÉNYÉBEN:

GH = Gekrönte Hoffnung páholy, ZWE = Zur wahren Eintracht páholy, W = Zur Wohltätigkeit páholy

JEGYZETEK

1. Dietrichstein, Baptist Karl, Proskau von, birodalmi gróf (Reichsgraf), később birodalmi herceg (Reichsfürst) nagymester, rózsakeresztes, ázsiai barát.
2. *Jacobi*, Maximilian von, a páholy szónoka, II. felügyelője, illuminátus, levéltár-igazgató.
3. *Eszterházy*, Franz, von Galánta, gróf, udvari kamarás.
4. *Naumann*, Joseph, a prágai cseh tartományi páholy II. felügyelője.
5. *Irmen*, Hans Josef: a szövegben idézett mű szerint.
6. *Zinnerdorf*, Johann Wilhelm, Kellner, dr. med., a svéd szabadkőműves rendszer németországi alapítója.